O DIDAKTICE ČESKÉHO OBČANSKÉHO PRÁVA

IVO TELEC

Didaktice vysokoškolské výuky právních disciplín u nás není věnována dostatečná pedagogická pozornost. Takřka by bylo možno říci, že jí není věnována pozornost vůbec žádná, soudě alespoň podle publikačních a konferenčních aktivit v tomto směru. Publikačními časopiseckými výjimkami jsou například dva články *Hajnovy* (1979, 1982) a zásadnější příspěvek *Týčův* (1994) a *Bejčkův* (1996). Konferenční výjimkou byla brněnská konference o právnickém vzdělávání z roku 1996 s mezinárodní účastí. Další impulzy přinese nový vysokoškolský zákon. (Viz závěrečný přehled literatury na konci této statě.) Zanedbatelné možná není, že všechna zmíněná díla pramení právě z brněnské právnické fakulty. Jen na okraj ještě připomeňme některé další statě, a to ty, které se váží k dalšímu vzdělávání soudních osob, resp. ke vzdělávání justičních čekatelů. Tato resortní vzdělávání absolventů vysokoškolského studijního oboru právo v rámci přípravné služby justičních čekatelů ale nijak organizačně ani institucionálně nesouvisí s vysokoškolskou výukou práva, které je věnována hlavní pozornost tohoto článku. Svou podpůrnou a pedagogicky rozvojovou roli mohou sehrávat i opakovaná pracovní setkávání učitelů českých a slovenských fakultních kateder občanského práva. Uvažovanou bienální periodicitu těchto pracovních setkání se však nepodařilo udržet, když zájem některých fakult o ně nebyl velký.

Celkově můžeme také kriticky namítnout, že ze strany vysokých škol, Masarykovu univerzitu v Brně nevyjímaje, je sice věnována pozornost pedagogickému vzdělávání začínajících vysokoškolských učitelů, nicméně, že se jedná o pozornost snad až příliš obecnou, které chybí provázanost na zvláštnosti, často velmi odlišné, jednotlivých disciplín, které jsou na fakultách pěstovány. Chybí též větší praktické zaměření na řešení a zvládání různých krizových a stresových situací, které při pedagogickém procesu mohou nastat a v praxi také nastávají. Začínající učitel někdy zůstává bezradný.

Didaktika občanského práva má z hlediska svého vědeckého pojetí hraniční povahu. Stojí totiž – jako koneckonců každá jiná předmětová didaktika – na pomezí pedagogiky a příslušné vědy, v našem případě právovědy a v jejím bližším rámci pak nauky občanského práva. Značnou chybou je, jestliže právě didaktické aspekty bývají při výuce práva opomíjeny nebo odsouvány stranou. Ať již k tomu učitele vedou důvody jakékoli; vytíženost prací vědecko–výzkumnou, přetíženost soukromou advokacií či malé pedagogické schopnosti vůbec.

Jedním z prvotních úkolů, chceme-li vůbec hovořit o didaktice jakéhokoli právního předmětu, je zapotřebí odpovědět na otázku, co má být v tomto předmětu vyučováno. Nauka občanského práva, jako aplikovaný obor právní vědy, má, jak známo, různorodou povahu. Jednak teoretickou, ve smyslu zvláštní teorie ve vztahu k obecné teorii práva, jednak historickou, a to opět zvláštní ve vztahu k obecným právním dějinám. Nikoli na posledním místě má tato nauka též povahu právně dogmatickou. Co je pak obsahem vysokoškolské pedagogické disciplíny „občanského práva"? Podle mého názoru jím vůbec není teorie občanského práva ani jím nejsou dějiny občanského práva. Teorie občanského práva je systematicky a pedagogicky zahrnuta v obecné teorii práva, jako jedna z jejích aplikovaných disciplín. Podobně to platí i o dějinách občanského práva. Je-li tomu tak i v rámci organizace výuky, je věcí další.

Obsahem pedagogického předmětu občanské právo má být naprosto jednoznačně právní dogmatika. A to právní dogmatika příslušného pozitivního práva, v našem případě zejména českého. Myslím proto, že přesnější označení předmětu by také mělo znít *české občanské právo*. Za zavedení tohoto přesnějšího označení se přimlouvám. – Koneckonců třeba v Rakousku je podobné státní označení právně dogmatických výukových předmětů zcela běžné a nikdo se snad nepozastavuje nad tím, zda by tomu mělo být jinak.

Je sice pravdou, že pojmeme-li právně dogmaticky kupříkladu obecná ustanovení českého občanského zákoníku, pak se prakticky neobejdeme bez průniků do obecné teorie práva, resp. do teorie občanského práva jako zvláštní části obecné teorie práva. Podobně to může platit – a také platí – i o některých dalších ustanoveních tohoto zákoníku. Koneckonců se nevyhneme, máme-li k výuce přistupovat s patřičnou vědeckou erudicí, ani průnikům komparativním, historickým a právně politickým, zvláště legislativně politickým. Legislativně politické prvky jsou přitom aktuální právě dnes při přípravě nového civilního kodexu, od níž nelze zcela odmyslet ani výuku platného českého práva. Všechny tyto aspekty by ale měly být ve výuce předmětu *české občanské právo* spíše jen doplňkové a – někdy zcela nezbytně – rozšiřující výklad, zasazující látku do potřebného širšího kontex-

tu domácího i zahraničního; dnes zvláště do kontextu evropského komunitárního práva.

Krátce proto shrnuji, že přes všechny přesahy a průniky, má pedagogický předmět *české občanské právo* povahu nikoli teoretické disciplíny, ani disciplíny historické nebo komparativní, nýbrž předmětu ryze právně dogmatického. Jeho významnou součástí – či přímo podstatou – je exegeze českého občanského zákoníku a dalších předpisů českého občanského práva. Nejsem si ovšem jist, zda se nám pokaždé daří tuto předmětovou povahu ctít a přizpůsobovat jí výuku, resp. celý pedagogický proces, včetně postupových zkoušek a individuálních konzultací. Výchovným cílem předmětu *české občanské právo* totiž nemá být získání znalosti teorie občanského práva. Tento cíl není tomuto výukovému předmětu vůbec vlastní. Získání teoretických vědomostí z tohoto oboru je totiž záležitostí (cílem) jednak obecné teorie práva, pokud jde o její zvláštní aplikační část, jednak by to mohlo a mělo být cílem samostatného předmětu, jehož obsah spočívá v úvodu do soukromého práva. Tímto úvodem se rozumí úvod teoretický, dílem též historický, komparativní a legislativně politický. Převažujícím obsahem by ovšem byl obsah teoretický. Nelze proto v žádném případě zaměňovat obsah úvodu do soukromého práva s obsahem samostatného a odlišného předmětu *české občanské právo*. I vzdělávací cíle obou předmětů jsou odlišné a dosažení prvního z nich nutně předchází druhému. Z uvedeného je zřejmo, že předmět *české občanské právo* je pedagogickou disciplínou jednoznačně právně dogmatickou, v níž se má student naučit poznat české občanské právo, nejen občanský zákoník, ale i řadu norem odvozených a souvisících, stejně jako se má naučit tuto část českého právního řádu i prakticky aplikovat a získat k tomu patřičné schopnosti a dovednosti; včetně způsobilosti řešit praktické příklady a včetně získání znalosti soudní judikatury. Vidíme, že předmětový vzdělávací cíl je poměrně široký, čemuž také odpovídá poměrně široký instrumentář výuky. Obvykle tomu ale, alespoň v našem běžném pedagogickém prostředí, již zdaleka neodpovídá časový rozsah výuky daného předmětu, který je hluboce poddimenzován, což vyplývá na povrch zvláště v porovnání s jinými srovnatelnými státy středoevropské právní kultury a s jejich dlouhodobým rozvržením výuky občanského práva. Toto srovnání vyznívá v náš neprospěch. Nelze se pak podivovat poměrně častým námitkám mnohých praktikujících právníků, kteří vysokoškolské učitele práva označují, dílem s pejorativním nádechem, za „teoretiky", jimiž se nenechají mást, protože praxe je jinde a o něčem zcela jiném. V mnohém a mnohdy mají pravdu, přestože dosti zjednodušují a velmi paušalizují. Praxe občanského práva je skutečně o jeho dogmatické exegezi a o schopnostech a dovednostech uplatňovaných zejména při právních negociacích, při tvorbě návrhů smluv apod. Sebevětší znalost teorie občanského

(soukromého) práva ještě nemusí vůbec vést k získání a rozvíjení schopnosti právní tvořivosti, kterou praxe tolik a často vyžaduje. Nic nebrání tomu, kromě některých zavedených manýrů, aby i výuka *českého občanského práva* byla skutečně o českém občanském zákoníku a o dalších českých občanskoprávních předpisech a nikoli o teorii občanského práva jako takové. Tím se nijak nezříkám teoretických disciplín, pouze je odkazuji a vymezuji do jiných výukových předmětů, kam systematicky a věcně patří. Uvědomíme-li si toto pojetí, které nesmí obsahovat závažnější smísení, a uskutečníme-li je i v běžné pedagogické praxi, pak i snad mnohé anketní odpovědi řady našich absolventů nebudou obsahovat výčitky, že jim fakulta dala spoustu teorie, málo však znalostí platného práva a schopností je aplikovat. Koneckonců i častá pojmová záměna „cvičení" za „semináře", o něž ve skutečnosti vesměs nejde, může sama za sebe o lecčems vypovídat. Jedná se o pedagogickou vadu, k níž by na univerzitní úrovni vůbec nemělo dojít. Srov. též *Týč* (1994).

Účelem myšlenek, které jsou shora popsány a vyjádřeny, je sledovat pedagogický cíl výuky *českého občanského práva*. V žádném případě bychom právně dogmatickým přístupem k právu neměli dopustit jakoukoli jednostrannost, která by se mohla projevit přepěstěným rozumářstvím na úkor právního citu, který se projevuje zejména jako cit pro spravedlnost. Tím bychom studentům i sami sobě jen způsobili újmu. Tuto skutečnost, která nesleduje, aby ze studentů intelektuálně vyrostli jednostranní „právní technokraté", si musíme stále připomínat. V právní dogmatice obzvlášť často. Přesto všechno má právní dogmatika svou výchovnou úlohu. Vede totiž studenty k naučení se „právnímu řemeslu", bez něhož se žádný právník nemůže v praxi, má-li skutečně sloužit ostatním, obejít. Musíme mít totiž stále na paměti, že úkolem právníka je v širokém slova smyslu služba, jejímž účelem je napomáhání souladnému a spravedlivému uspořádání osobních a majetkových vztahů v pozemském životě. Každý člověk se musí naučit tyto vztahy poznat a vypořádat se s nimi, kriticky zhodnotit svou roli v nich a poměřit ji i ve vztahu k právu přirozenému, neboť to vyžaduje duchovní rozvoj jeho osobnosti, v němž nelze tuto hmotnou stránku života obejít ani přeskočit. V mnohých případech, žel dnes až příliš častých, se přitom neobejdeme bez odborné pomoci právníka, pro něhož je zvládnutí „právního řemesla", do něhož patří i znalost *českého občanského práva*, základním a zcela nezbytným předpokladem služby veřejnosti; a to nemusí jít jen o advokáta nebo o notáře. Právní dogmatika tak může a má, mnohem více než právní teorie či historie, umožnit rozvoj věcného myšlení vůbec a právního myšlení zvlášť.

Mohu uvést své některé pedagogické zkušenosti z nedávné doby. Na cvičeních z (českého) občanského práva jsem jako vyučující zavedl pravidelné didaktické vě-

domostní testy uspořádané podle jednotlivých hlav našeho občanského zákoníku, s ohledem na obsah předtím přednášené látky. Nemyslím si, že by vědomostní testy byly vždy „samospasitelnou" formou výuky. Nicméně, jsou-li vhodně doplněny samostudiem judikatury a zápočtovou (nikoli seminární, protože nejde o semináře) prací, stejně jako i praktickými příklady, jejich rozbory a koncepty právních úkonů, pak mají nepochybně své nezastupitelné pedagogické místo. Nezastupitelné místo právě z hlediska právní dogmatiky, která by měla v tomto předmětu jasně a zjevně převažovat. Dokonce si v této souvislosti myslím, že otázka rozvoje právní tvořivosti je vhodná spíše pro specializovaný seminář. Běžně se ale na našich právnických fakultách takový specializovaný seminář, zaměřený i na právní jazyk a jeho používání, pokud vím, vůbec nevypisuje. Proč však o celé věci hovořím? Proto, že zmíněné vědomostní testy, přestože byly předem ohlášeny, včetně ohlášeného relativně malého rozsahu testované látky a včetně toho, že studenti mohli z cvičných důvodu používat jakoukoli učební pomůcku, o právních předpisech nemluvě, znamenaly pro mnohé studenty „tvrdý intelektuální nárаz" na platné právo, který jim zpočátku činil značné a velké obtíže. Teprve postupně si studenti, alespoň část z nich, počali zvykat na to, že se po nich – po různých postupových zkouškách z neprávních či historických a teoretických předmětů – vyžaduje právně dogmatický přístup k českému občanskému zákoníku, nikoli všeobecné poznatky teoretické, které jim někdy umožňují ponechat občanský zákoník zcela netknutý a neotevřený. Prakticky se touto výukovou formou podařilo docílit jednoho, a to toho, aby studenti na cvičeních, zhusta obsazených pětadvaceti účastníky, vůbec smysluplně otevřeli občanský zákoník a počali v něm hledat a studovat vzájemné normativní vazby, vykládat jeho jednotlivá ustanovení a začali si zvykat i na poměrně těžký a velmi účelový legislativní právní jazyk. Myslím, že tohoto vzdělávacího cíle se podařilo dosáhnout, když předchozí jiné pedagogické pokusy víceméně selhaly anebo vycházely ze zcela jiných cílů, které do dané pedagogické disciplíny nepatří. Aktivita na cvičeních se tak zjevně přesunula ze strany učitele, na němž doposud lpěla, na přítomné studentstvo. Tím se ovšem učitel nijak nezbavil pedagogické práce. Samo vytvoření bezvadného vědomostního testu s různými kombinacemi odpovědí není jednoduchou prací a je zapotřebí se při ní vyvarovat nebezpečí možných chyb a udržovat vzájemnou a nenarušenou logickou stavbu otázek a více různých odpovědí. Pro zachování následnosti výuky je zapotřebí se na dalším cvičení, opět za aktivní účasti studentů, již motivovaných přirozeným zájmem o své správné odpovědi, vrátit k jednotlivým otázkám a odpovědím, které lze vysvětlit na různých praktických příkladech a soudních rozhodnutích. V zahraničních výukových pojetích se nejedná o nic nového ani zvláštního. Proto by se

možná i mnohý zahraniční vysokoškolský učitel práva podivil, proč o tom vůbec píši. V našem pedagogickém prostředí se ale jedná o něco nepříliš častého.

Pléduji proto, a to i na základě uvedených zkušeností, k většímu využívání písemné formy postupové zkoušky formou vědomostního testu; zvláště při zkouškách z předmětů pozitivního práva by to měl být postup běžný, předpokládající samozřejmě i práci s právními prameny. Vědomostní test může být koncipován i k řešení zadání konkrétních případů apod. Možností jeho vnitřní stavby je totiž celá řada. Při těchto zkouškách, které apriorně nevylučují kombinaci s ústní formou, se také učitel zbavuje nebezpečí, že bude naříčen z podjatosti. Student sám zjistí, jakých chyb se dopustil a že to byl on, kdo u zkoušky selhal. (Samozřejmě, je-li test bez vad zadání.) Proto si myslím, že písemné vědomostní testy již svou povahou a pojetím více apelují na individualitu studenta, což je jen dobře. Navíc tato forma zkoušení umožňuje vyzkoušet i mnohem více studentů zároveň, což ve svém důsledku může vydatně přispět i k reorganizaci vysokoškolské výuky, alespoň v některých oborech, za účelem naplnění ústavně zaručené svobody přístupu ke vzdělání. Kromě toho tato forma zkoušky ulehčuje i psychický nápor na učitele, jemuž je vystaven při často celopracovním ústním zkoušení v jednom dni.

Poměrně častá námitka proti písemným zkouškám, a to, že při nich chybí osobní kontakt se studentem a jeho osobní mluvený projev, neobstojí. Zkouška je pouze účelovou kontrolou znalostí a vědomostí. K osobnímu kontaktu a ústnímu projevu slouží cvičení, semináře, individuální konzultace a kolokvia, která se ale na brněnské právnické fakultě, žel, nepěstují.

Výuku *českého občanského práva* si prakticky nelze představit bez specializovaných seminářů. Existuje totiž několik témat, k jejichž osvětlení studentům obvykle nepostačují přednášky ani pouhá praktická cvičení. Mám na mysli například téma právní ochrany osobnosti. Ve výuce bude zapotřebí věnovat podobným otázkám větší a hlubší pozornost. S tím ovšem souvisí i pedagogické a organizační přehodnocení významu specializovaných seminářů, které je zapotřebí zohlednit i při posuzování rozsahu přímé výuky každého vysokoškolského učitele. Od těchto specializovaných seminářů se neočekává jen právně dogmatické pojetí látky, exegeze dílčí části platného českého práva. Očekává se, a to je i jejich vzdělávacím cílem, osvětlení uvedené právní tematiky v řadě širších souvislostí na pozadí historického vývoje, určitého filozofického začlenění a komparativního přístupu k právním jevům. Proto právě specializované semináře mohou a mají vhodně doplňovat právně dogmatickou výuku a zmírňovat její určitou jednostrannost. Jejich pedagogický význam by proto měl být do značné míry povýšen.

Z LITERATURY KE VZDĚLÁVÁNÍ V PRÁVU:

Bejček, J.: *K obsahovým otázkám právnického studia.* Právní rádce, 1996, č. 11.

Hajn, P.: *K přípravě právníků pro podnikovou sféru.* Vysoká škola, 1978/1979, č. 4.

Hajn, P.: *Poznámky k rozvoji právních dovedností.* Socialistická zákonnost, 1982, č. 8.

Kroupa, J. (ed.): *Aktuální problémy vysokoškolského právnického vzdělávání v České republice.* Sborník příspěvků z konference uspořádané UN Investem a. s., Brno a Právní rádcem, měsíčníkem Hospodářských novin, Praha, dne 22. května 1996 v Brně.

Pavlíček, V.: *Koncepce reformy vzdělávání na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v společenských souvislostech.* Právník, 1991, č. 2.

Týč, V.: *Právnické studium: potřeba dalších změn.* Časopis pro právní vědu a praxi, 1994, č. 6.

Zitta, R.: *Úvahy o našem studijním řádu právnického diplomového studia v Rakousku* 1. vyd. Praha 1996.